

вирішальний спосіб спричинилося до розпаду колишньої імперської армії. Також вилився він у масову українізацію військових частин в армії, але все це в подальшому не було використано лідерами Центральної Ради і не створено основ для української регулярної армії.

1. Голубко В. *Армія Української Народної Республіки*. – Львів, 1997. – С.24. 2. Ткачук А.Г. *Революционное движение в армиях Юго-Западного и Румынского фронтов накануне Великого Октября: Автореф. дис. ... д-ра ист. наук*. – Львів, 1968. 3. *Російський державний військово-історичний архів*. 4. *Нова Рада*. – 1917. 5. Христюк П. *Замітки і матеріали до історії української революції (1917–1920 рр.)*. – Відень, 1921. – Т.1., кн. 1. 6. *Робітнича газета*. – 1917. 7. *Воин свободной России*. – 1917. 8. Ткачук А.Г. *Крах спроб Центральної Ради використати українізовані військові формування у 1917 р.* // *Український історичний журнал*. – 1967. – № 8. 9. Млиновецький Р. *Нариси з історії визвольних змагань 1917–1918 рр.* / Чужина, 1970. 10. Прихода В. *Симон Петлюра, Вождь Українського Війська* // *Табор*. – 1936. – № 28–29. 11. Іванис В. *Симон Петлюра – Президент України*. – Дрогобич, 1991. 12. *Українська суспільно-політична думка: Документи і матеріали*. – Т.1. – Мюнхен, 1983. 13. *Киевлянинъ*. – 1917. 14. *Утро России*. – 1917. 15. Винниченко В. *Відродження нації*. – Київ – Відень, 1920. – Ч.1. 16. Деникин А.И. *Очерки Русской смуты*. – Т.1. – Вып. 1. – Париж, 1921. 17. Голуб П.А. *Солдатские массы Юго-Западного фронта в борьбе за власть Советов (март 1917 года – февраль 1918 года)*. – К., 1958. 18. *Історія українського війська*. – Вінніпег, 1953. 19. Дорошенко Д. *Історія України. 1917–1923*. – Т.1. 20. Якупов Н.М. *Борьба за армию в 1917 г.* – М., 1975. 21. Дециньський Л.С. *Революційні події на Південно-Західному, Румунському фронтах і Чорноморському флоті в 1917 р.* – Деп. – Львів, 1979.

УДК 94(477)“1917”+355.4

Ю.І. Стельмах

Інститут гуманітарних та соціальних наук
Національного університету “Львівська політехніка”

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В АРМІЇ ВЕСНОЮ 1917 р.

© Стельмах Ю.І., 2007

Розглянуто діяльність українських політичних партій в армії весною 1917 р. та їх ставлення до національного військового будівництва.

The activity of Ukrainian political parties at army in the spring of 1917 is considered. Their attitude to the national military building construction is revealed.

Український національно-визвольний рух після падіння самодержавства все з більшою силою охоплював і армію. Особливо це проявилось на Південно-Західному і Румунському фронтах. Українські політичні партії активно розгорнули тут свою діяльність. Один із членів Української Центральної Ради А.А. Гольденвейзер пояснював швидке поширення ідей українських партій “доступністю і привабливістю лозунгів”, з якими вони йшли в маси. Секрет успіху агітації партій він бачив у тому, “що вони... повністю задовольняють бажання і прагнення широких, переважно, сільських мас” [1]. Оскільки солдати в своїй більшості і були переодягнені в шинелі селяни, то і серед них вони користувалися значним успіхом. Такої ж думки дотримувались й інші активні діячі Центральної Ради. Так, П. Христюк писав: “Солдати на фронті легко сприймали лозунги “боротьби за вільну Україну”. В це розуміння своєї “вільної України” селянин і робітник в солдатській шинелі

вкладали звичайно свій зміст, напевно не завжди той, який вкладавали його інтелігентні керівники в багаточисельних резолюціях і постановах українських вояків” [2].

Вплив українських політичних партій на армію багато в чому полегшувався тим, що у вищому офіцерському складі армії була певна кількість українців, і це деякою мірою впливало на їх відношення до формування українських національних частин. Звичайно, що в дореволюційний період частина офіцерського корпусу, бажаючи повністю злитися з системою і апаратом царського уряду, значною мірою була русифікована. Але революційний вибух, розвиток національно-визвольного руху вплинули і на них, змусивши їх згадати про своє національне походження. Ставлення українського вищого офіцерського складу до національно-визвольного руху було різним. Деякі його представники, такі, наприклад, як командувач VIII армії, генерал Микола Юнаків, дійсно були віддані ідеї відродження національної державності, тому підтримували національно-визвольний рух в армії. Інші хотіли використати його для зміцнення свого авторитету у солдатів. Були і явні авантюристи, які виплили на хвилі національно-визвольного руху, щоб використати його в своїх амбіційних цілях. Приклад цьому – діяльність полковника Оскілка.

Українські партії, хоча і не мали своїх багаточисельних прихильників у вищих чинах командування армії, тим не менше володіли значною кількістю молодшого офіцерського складу. Це давало їм можливість розгорнути активну діяльність серед широких солдатських мас. В армії передусім створювали різноманітні українські військові гуртки, клуби, ради та інші організації. В квітні вони були створені в 24-му Армійському корпусі IX армії, в 155-й Піхотній дивізії XI армії тощо [3], а також в тилкових гарнізонах міст Керчі, Тернополя, Гусятина, Чернівців, Феодосії, Рівного і Житомира [4].

Після створення в березні 1917 р. Українського військового комітету, військового клубу ім. гетьмана П. Полуботка і військових рад в армії почалася робота по її українізації. В телеграмі командувача Київським військовим округом, генерала Духоніна в Ставку від 20 березня 1917 р. повідомлялось, що “деякі офіцери і солдати фронтових запасних полків клопочуться про відправку їх в український легіон, що формується в Києві” [5]. Духонін писав, чи варто йти на поступки. У відповідь на запит 25 березня із Ставки була одержана відповідь, в якій говорилось, що “...Український легіон може формуватися тільки з осіб, незобов’язаних військовою службою, тобто не досягнувших призовного віку, або перейшовших термін обов’язкової служби” [6].

У цей час між українськими і російськими партіями існували суперечності у питанні національних частин. Використовуючи ріст національно-визвольного руху, Центральна Рада прагнула очолити його. Тим часом Тимчасовий уряд, відчуваючи міцність свого становища, завдяки підтримці Петроградської Ради робітничих і солдатських депутатів, не думав послаблювати або ділити владу над армією. Не бажаючи загострювати конфлікт навколо питання про створення українських частин, в кінці березня 1917 р. уряд видав “Положення про українізацію загону всіх родів зброї”. В ньому говорилось про те, що формування загону проводиться з дозволу Верховного головнокомандувача Українським організаційним військовим комітетом. До складу останнього, крім вибраних українськими партіями 15 чоловік, входив офіцер Генерального Штабу з призначення вищого командування [7]. До складу загону, який формувався, дозволено було включити 32 курені, 2 козачих кінних полки, 2 саперні роти, одну телеграфну і одну понтонну. Однак уряд рішуче висловився проти переходу до системи територіальної комплектації армії [8].

Тим часом події почали розгортатися в швидкому темпі. У квітні Клуб ім. П. Полуботка організував в передмісті Києва – Святошино військове свято “білої квітки”. Тут зібралося близько 10000 солдатів-українців Київського гарнізону [9]. Звідси, за наказом М. Міхновського й інших членів клубу, солдати пішли до будинку Київської Ради робітничих і солдатських депутатів. Не відомо, чи під тиском прибулих солдатів, чи за переконанням М. Міхновського, командувач округом, генерал Ходорович згодився з ідеєю формування українських національних частин. У відповідь Київська Рада, яка складалася з шовіністично налаштованих есерів і меншовиків, звинуватила Ходоровича у братанні з українськими “бунтівниками” [10]. Після цього М. Міхновський вирішив діяти ще енергійніше. Він умовив солдатів Київського етапного пункту, які поверталися на фронт, виїхати туди лише за умови, що з них буде сформований Окремий

український полк. Це дало негайний ефект. Зібравшись на мітингу, 3000 солдатів заявили, що підуть на фронт тільки як окрема українська частина – Козачий полк ім. гетьмана Ю. Хмельницького. Штаб Київського військового округу звинуватив Центральну Раду в підбурюванні солдатів. Щоб відкинути звинувачення, Центральна Рада 15 квітня прийняла резолюцію, в якій відмежовувалась від цих подій, але разом з тим вказала на те, що в обставинах, які склалися, не бачить іншого виходу, як сформувати з солдатів “український полк” і задовольнити їх бажання вийти негайно на фронт як окрема українська військова одиниця. Інакше цей стихійний рух, не направлений у відповідному руслі, може викликати заколот в тилу і на фронті [11]. Центральна Рада підтвердила, що буде виконувати вказівку Ставки про те, що “формування дальше українських частин має робитися тільки з запасних тилкових, а не фронтових частин” [12].

Українські партії соціалістів-революціонерів і соціал-демократів на зборах 20 квітня 1917 р. підтримали організацію Українського полку в тилу і приєдналися до резолюції Центральної Ради [13].

Лідер українських соціал-демократів В. Винниченко теж виступив на підтримку створення Першого українського полку, але він виступив проти постійної, регулярної армії. Винниченко писав “...націоналізація армії мусить бути тісно зв’язана для кожного щирого демократа з демократизацією її”, далі він вважав, що “...в цьому першому українському полкові матимемо перший полк не постійної армії, а народної міліції, демократичної по складу і по тим цілям, які вона собі поставила” [14]. Але командування Київським військовим округом не бажало допустити до формування українського полку, розуміючи, що це могло б бути приводом для створення інших подібних частин [15]. Проти створення полку виступили Київський Виконавчий Комітет “Об’єднаних громадських організацій”, президія Київської ради робітничих депутатів, Рада солдатських депутатів і коаліційна Рада київського студентства. Об’єднане засідання цих організацій після довгих і палких дебатів постановило, що “три тисячі солдатів-українців, котрі зібралися у Києві, треба відправити на фронт на загальних підставах для поповнення армії” [16].

Незважаючи на різноманітний опір, 18 квітня 1917 р. було проголошено про створення Першого українського полку ім. гетьмана Б. Хмельницького, командиром був обраний штабс-капітан Д.М. Путник-Гребенчук [17]. Конфлікт затягнувся. Начальник округу Ходорович направив Командувачу Південно-Західним фронтом А.А. Брусілову телеграму, в якій повідомлялось, що всі заходи впливу вичерпані і треба буде застосувати силу, або вказати ту фронтову частину, як українську, куди б ці 3000 чоловік можна було направити [18]. Нарешті, 21 квітня А.А. Брусілов дозволив генералу Ходоровичу сформувати полк, але тільки з 500 солдатів і офіцерів, а решта відправити в різні фронтові частини [19]. Таке рішення викликало різкий протест солдатів-українців. Внаслідок чого командування змушене було погодитися на створення Українського полку ім. Б. Хмельницького. Це була перша українізована частина, на яку вже могла спертися Центральна Рада. З цим фактом змушений був погодитися і А.Ф. Керенський. В телеграмі 21 травня 1917 р., він хоча і дав санкцію на створення українського полку, але все ж таки визнав неприпустимим перевід українських солдатів з однієї частини в іншу для створення спеціальних українських корпусів і армій. Створенням Першого українського полку зайнявся Український військовий комітет з його головою, полковником Піщанським [20].

Незважаючи на те, що Тимчасовий уряд пішов на деякі поступки, вони були дуже маленькими. Центральній Раді потрібно було мати дійсно збройну силу, на яку можна було б спертися. Тому під виглядом вже існуючих військових клубів, просвітніх і благодійних організацій українські партії почали широко проникати в армію. Безпосереднім органом, який проводив їх політику в армії, були військові ради. 14 квітня 1917 р. в Києві, з ініціативи Клубу ім. гетьмана П. Полуботка, відбулося об’єднане засідання представників військових частин Київського гарнізону і різних тилкових воєнних організацій, головою зборів був обраний солдат М. Павловський [21]. Збори прийняли рішення домагатися у командування планомірного переведення полків і військових частин на Румунський і Південно-Західний фронти [22], а також скликати Український військовий з’їзд у Києві 5 травня 1917 р., який доручено було організувати Українському Організаційному Військовому Комітетові і Українській Центральній Раді [23]. Взнавши про рішення цих зборів, Центральна Рада провела 23 квітня засідання, де підтвердила

рішення організувати 5 травня військовий з'їзд у Києві, а дозвіл командування про формування Першого українського полку сприйняла, як дозвіл українізації війська, і тому підтримувала вимоги українських військових комітетів з формування з запасних частин нових українських частин і переведення українських військових в українізовані частини. Для цього при Центральній Раді була створена військова комісія [24]. Українізацію армії також підтримала селянська секція Обласного з'їзду робітничих, солдатських і селянських депутатів, що відбувся в Києві 24–25 травня. З'їзд вважав за необхідне формування з запасних тилових частин нових українських військових частин, а також вилучення українських військових на фронті в новостворені українські військові частини, оскільки це не буде шкодити боєздатності армії [25].

Українізацію армії, крім Києва, підтримали різноманітні військові організації в інших містах. Її підтримав Виконавчий Комітет Українського військового клубу в Чернівцях. 23 квітня він прийняв резолюцію: “Український рух за незначним винятком є рух демократичний... в данім часі, негайне формування в тилу українських частин і зібрання на фронті українців в окремі роти, ми вважаємо нагально потрібним” [26].

Під впливом лівих сил не всі українські військові організації підтримували українізацію російської армії. Наприклад, українська громада Гусятинського гарнізону 20 квітня 1917 р. прийняла резолюцію проти створення Українського національного війська, тому що воно може стати знаряддям “майбутнього українського імперіалізму, і що небезпека з боку нових кіл великодержавної буржуазії для його вільного національного розвитку може бути цілком усунута шляхом дальшого національного і політичного усвідомлення і організації широких народних мас, і перш за все солдат” [27]. Вона виступила проти реорганізації під час війни існуючих бойових і взагалі військових одиниць по національному принципу, бо це може призвести до ослаблення бойової сили армії. Українізація армії має проходити обережно і тільки в тилу при формуванні нових частин з новим складом солдатів [28].

Постанову про українізацію армії прийняв Київський Губернський Селянський з'їзд 27 квітня 1917 р. В ній говорилось: “...з'їзд вважає необхідним негайно формувати з запасних тилових частин окремих українських частин з тим, щоб ці частини стояли на Україні. Вилучення українських військових на фронті в Українські військові частини бажано, поскільки це не буде шкодити боєздатності армії і вирішуватиметься волею військового начальства” [29].

Українізацію війська підтримували і українські партії, але вони по-різному поставилися до цього. Самостійницькі партії вважали українізацію як один з етапів щодо створення власних національних Збройних сил. Українські соціалістичні партії бачили в українізації тільки виділення українських солдатів і офіцерів в окремі полки і виступали проти створення Української регулярної армії, а за заміну її народною міліцією. Це була хибна позиція українських соціалістів, в тому числі їх лідерів, таких як В. Винниченко, М. Ткачук та ін. Вона пізніше призвела до трагічних результатів; під час українсько-більшовицької війни не було армії, яка могла б захистити Україну.

1. Гольденвейзер А.А. Из Киевских воспоминаний (1917–1920) // Революция на Украине по мемуарам белых. – М.-Л., 1930. – С. 10–11. 2. Христюк П. Замітки і матеріали до ... – Т. I., кн. I. – С. 23. 3. Нова Рада. – 1917. – 13, 23 квітня; 5, 7, 20 травня; Робітнича газета. – 1917. – 7 травня. 4. Нова Рада. – 1917. – 12, 18, 30 квітня; 4, 7 травня. 5. РДВТА, ф. 2003, оп. 1, с. 1034, арк. 8. 6. Там само. 7. Там само. 8. РДВТА, ф. 2003, оп. 1, с. 1034, арк. 8. 9. Там само, арк. 11. 10. Монкевич Б. Піонери українського війська // Табор. – 1927. – № 4. – С. 13. 11. Робітнича газета. – 1917. – 20 квітня. 12. Там само. 13. Нова Рада. – 1917. – 21 квітня. 14. Винниченко В. Три тисячі шукачів / Робітнича газета. – 1917. – 18 квітня. 15. Нова Рада. – 1917. – 20 квітня. 16. Христюк П. Замітки і матеріали до ... – С. 49. 17. РДВТА, ф. 2067, оп. 1, с. 3794, арк. 20. 18. Робітнича газета. – 1917. – 22 квітня; Киевская Мысль. – 1917. – 22 апреля. 19. Нова Рада. – 1917. – 22 квітня. 20. РДВТА, ф. 2003, оп. 1, с. 1034, арк. 21. Нова Рада. – 1917. – 2 травня. 22. НДА ВО України, ф. 4079, оп. 1, с. 4, арк. 9. 23. Нова Рада. – 1917. – 25 квітня. 24. Робітнича газета. – 1917. – 25 квітня. 25. Там само, 27 квітня. 26. Там само, 28 квітня. 27. Там само, 29 квітня. 28. Робітнича газета. – 1917. – 29 квітня. 29. Там само.